

taj bi način i on donekle iz svojega prijevoda otklonio barem neke od loših strana izostavljanja izvornoga grčkog teksta. Isto tako bismo voljeli da nam je Novaković predočio u vlastitim komentarima nešto od Düringova komentara što je šesterostruko obimniji od samoga Aristotelova teksta i »koji svakom djeliću *Nagovora* osigurava bogato dokumentiran kontekst«.

U ovoj prilici želim reći još i sljedeće:

U našoj se recenzijskoj literaturi u posljednje vrijeme češće pretresalo pitanje plagijata. Odatle dolazi do pojave da naši autori nerado pišu ono za što nisu uvjereni da je izvorno njihovo. Osobno međutim stojim na stajalištu da *prepisivanja* što ih ocjenjivači u svojim prikazima tako oduševljeno kore nisu *krađa*; sudim naprotiv da bi bilo čak i neukusno kada bismo iza svake riječi koja nije naša stavljali u zagradi napomenu (ili pak u bilješci izvijestili) o tome tko je zapravo, kada i gdje riječ uporabio; a da se i ne govori o tome da neki citiraju čak i sebe. Nije mi doduše ni na kraj pameti da poričem da se citati – katkada i onda kada su vrlo brojni – mogu pod određenim okolnostima primjenjivati također na ugodan i čitatelju vrlo koristan način. Pa ipak odlučno tvrdim da je zahtjev za idealom naivan, da ne kažem baš nepristojan. Svi smo se mi naime rodili kao neznalice pa, što je tko među nama učeniji, to više toga zna ponajviše zato što je čuo ili pročitao od drugih. Štoviše: vrlo često i ono što najiskrenije izgovaramo ili pišemo kao vlastitu misao nije zaista naše, već čuveno ili pročitano (Veljko Gortan na nekom predavanju ili seminaru, zaboravio sam čak i datum). Ali je, naglasio bih, u isto vrijeme i zaista *naše*: duhovna se dobra nipošto ne smiju smatrati ničijim »privatnim vlasništvom«, sve se ono što je istinito brani već i samo sobom, samom svojom istinošću. S toga razloga nije ni izdaleka toliko važno *tko* je što rekao koliko je važno da li je rekao *istinu*; unatoč tomu što znanstveni (naučni) moral ima dubok i – pređubok *λόγος*. O tome toliko.

Sada, kad sam već pohvalio ono što sam mislio da je za pohvalu i pokudio ono što sam držao da treba pokuditi, ostalo mi je samo da još jednom ponovim: od uredništva Filozofske biblioteke izdavačke kuće Naprijed, od redaktora i pisca predgovora Branka Bošnjaka i od prevodilaca Milivoja Sironića i Darka Novakovića dobili smo iznimno vrijednu knjigu Aristotelovih rasprava *O duši* i *Nagovora na filozofiju*. Za nju sam doista uvjeren da su je ljubitelji dobrog štiva dočekali s oduševljenjem.

Antun Slavko Kalenić

L'UMANESIMO IN ISTRIA

Zbornik ur. V. Branca i S. Graciotti.
Firenze, Olschki 1983, s. 356.

Zbornik *Humanizam u Istri* predočuje nam zbir saopćenja sa skupa održana u Veneciji 1981. g. Knjiga ispituje fenomen humanizma u mnogim njegovim očitovanjima, na osnovi rezultata arheoloških istraživanja, nadalje studija o ličnostima – nosiocima humanizma i renesanse u Istri, centrima i ambijentima humanističke kulture i utjecaja, u kulturnom kontinuitetu od sredine V st., uključujući i već urađene studije o talijanskom humanizmu, a tijesno vezanom uz djelovanje i formiranje naših ličnosti.

Od kulturne misije benediktinaca, rada po samostanima i bibliotekama, onovremenih živih centara međusobnih kontakata humanista, pratimo kontinuitet misli, različitih područja kao što je književni rad, epistolografija, crkvena povijest, glazba, do bavljenja evropskim sudbinama naših humanista, osuđivanih ili hvaljenih, istaknutih autora već pravih bestselera u svoje doba ili samozatajnih pregalaca. Dodajmo, i zaslužnih za razvoj evropskog humanizma i univerzalne kulture, no zadržavajući pritom svoje posebnosti i originalnosti mišljenja.

Radovi u zborniku dokumentirano, analitički, historiografski predstavljaju u određenom smislu i novum u vrednovanju niza odnosa, značenja i pojava sadržanih u fenomenu istarskog humanizma.

Uzajamnost kulturne i političke povijesti i sloboda kao njihova zajednička osnova, jedan je od značajnih aspekata humanizma u Istri kako ga shvaća i obrazlaže *F. Semi*, kušajući odgovoriti na pitanja koji su to motivi visoke kulturne prošlosti Istre, njene nezavisnosti i, kroz duh slobode, omogućen kulturni i duhovni razvoj – od srednjeg vijeka i prisustva benediktinaca i njihove kulturne misije do shvaćanja humanističke kulture ne samo kao instrumenta književne i gramatičke spoznaje nego dublje, slobode same.

Zanimanje povjesničara za razdoblje europskog humanizma ima već svoju podužu tradiciju, posebno aspekti etičke, političke, znanstvene, estetičke i filozofske misli značajne za kulturu ranog 15. i 16. st. Nisu nepoznate analize povjesničara o doprinosu naših autora talijanskom humanizmu / venecijanski i padovanski kao i firentinski humanizam, čemu se pridružuju i studije autora s ovog simpozija, zasnovane na arhivskim i bibliotečnim dokumentima. U tom smislu su ovi radovi poticajni za dalja dublja istraživanja o mnogim još otvorenim pitanjima i neobrađenim područjima (kronologija atribucije, identiteta, veza, utjecaja, kritičke studije i izdanja djela mnogomu još neproučenih, zaboravljenih ili neotkrivenih).

Studij i analize mnogih tendencija i tokova domaće kulturne povijesti, vjerskih i ideoloških kontroverzi, reformatorskih ideja, problematiziranje društveno-političke, ekonomske i vjerske povijesti, kako ih ekspliciraju autori, pružaju nam uvid u različite modele, reference kao i u široku problematiku različitih disciplina. Tomu se pridružuje i djelatnost mnogih instituta i centara koji se tematski i programski organizirano bave poviješću ovog poluotoka, ali i humanizmom općenito.

O Kopraninu *P.P. Vergeriju*, biografskim elementima, njegovu epistolariju, shvaćanju historije i shvaćanjima u okviru političko-pravne misli 14. st., nadalje njegovu pedagoškom traktatu, njegovoj etičkoj misli, poeziji, religiji i filozofskim elementima njegove misli kao i o tradicionalizmu ove figure ranog humanizma, izrađeno je već podosta studija i rasprava (Bàron, Smith, Robex, Law, Sabbadini, Garin i dr.). Nove značajne aspekte Vergerijeve humanizma donodi *D. Robey*, uz naznake stilematске interpretacije za različita razdoblja formiranja njegove misli. Pritom se ne zanemaruje odnos Vergerijev s tradicijom koja mu prethodi, rasvjetljavanje pitanje odnosa, točnije sinteze novih i starih elemenata kao i razlike spram firentinskih humanističkih krugova, ali i kontakata s njima (Bruni, Niccoli, Salutati). Jedinstvo suvremene prakse i klasične teorije autor dokazuje i interpretira na primjeru Vergerijeva traktata *De ingenuis moribus*, koji je, prema autorovu sudu, predstavljao za suvremenike i sljedbenike Vergerija alternativu literarne i građanske kulture Firenze i u tom smislu djelovao avangardno. Novo izdanje Vergerijeve komedije *Paulus*, prema saopćenju A. Perose kojim se faktografski temeljito informira o kodeksima (s kronološkim, ortografskim, grafičkim opisima), milanskom iz 15/16 st., vatikanskom iz 15. st., venecijanskom iz 17 st., stuttgartskom iz 15. st., njihovim sudbinama i difuziji, najposlije značenju za humanistički europski teatar, što osobito posljednjih godina privlači pažnju stručnjaka teatrologa (Bahlmann, Creizenach, Stäuble itd.) – posebice je zanimljiv i bogat prilog. Upoznati smo tako sa značajnim pojedinostima, piscima kodeksa, djelima, grafiji, izdavačima, poviješću teksta i mnogobrojnim njegovim kopijama, versifikaciji, grafičkim varijantama i njihovom komparativističkom proučavanju, konačno, predočen nam je i sam latinski tekst Vergerijeve komedije, napisana 1388/89. g.

Europskom sudbinom *F. Petrića*, češkog renesansnog mislioca, filozofa antiaristotelovca, bavi se *L. Bolzoni*, autorica već mnogih studija posvećenih ovom misliocu, ovaj put u okviru njegovih poetoloških postavki i utjecaja kulture 16. st. na Petrićevu refleksiju.

Posebice je osvijetljena veza Petrića i venecijanske Akademije kao središta enciklopedijske kulture i njene otvorenosti za sve novo u disciplinama, te općenito Petrićevo ugledanje u Veneciju kao politički i društveni model, presudan, prema autoričinu mišljenju, za Petrićevo kulturnu formaciju.

Drugi prilog *C. Vasolija* koji se odnosi na značenje ovog našeg mislioca zasniva se na već poznatim biografskim podacima, rekonstrukciji dokumenata te prikazima личности i ideja Ivana Jurja Petrića, Balda Lupetine i Fl. Illyricusa. Uključujući nova istraživanja o crkvenoj povijesti 16. st. autor interpretira i one, po njegovu mišljenju, »konfuzne« momente Petrićeve biografije i daje nova objašnjenja Petrićeva puta u Njemačku i studija u Ingolstadtu, njegovih veza i prijateljavanja, pitanja srodstva s Baldom Lupetinom i kontroverze oko Petrićeva očinstva te drugih, pouzdanih elemenata, kao i mnogih drugih faktora Petrićeva duhovnog razvoja. To su, primjerice, neuniverzitetski ambijenti, nadalje poznate личности i djela.

Jedna od mnogovrsnih aktivnosti Petrićevih jest i glazba.

Petrićeva glazbena kultura i glazbeni ukus te značenje Petrićevih glazbenih misli u povijesti glazbenog humanizma 16. st. predmet je istraživanja *D. Aguzzi Barbaglia*.

Ličnost Giovannia Battista Goinea, humanista liječnika iz Pirana, osuđena kao heretika, vezanog uz vjersku reformu u Istri prilika je za analizu *S. Cavazza* o književnim i crkvenim djelima razdoblja u kojemu djeluje Goineo, posebice djelatnosti bečkog kruga P. Obersteinera, kancelara bečkog sveučilišta i savjetnika Maksimilijana i Ferdinanda Habsburškoga.

I druge личности humanizma, poput Monalda iz Kopra (13. st.) o kojemu kao o preteči humanizma piše *L. Decarli*, ili Raffaella Zovenzonina, koji je također živio u Kopru, tipičnog predstavnika kulture humanizma (o kojemu piše *P. Tremoli*), Markantonia Grinea i njegove književne djelatnosti (čiju znanstvenu biografiju kuša razložiti *L. Casarsa*, na osnovi tršćanskog i berlinskog kodeksa), naime njegova kanconijera i rekonstrukcijom književnog kruga kojemu pripada. Crpeći iz koparskog arhiva nove pojedinosti na taj nam način autori ove knjige otkrivaju nova imena domaće kulturne povijesti što svakako zaslužuju pažnju stručnjaka kojima je olakšan dalji posao.

Drugu grupu studija-izlaganja spomenutog internacionalnog simpozija čine problemska pitanja: s namjerom da kompletira izvore za povijest reforme u Istri, *A. Miculian* analizira izvore i procese 1550-1600, iz biblioteke i arhiva Udina, dokumente od izuzetna značenja za heretičke procese 16. i 17. st., pružajući nove elemente za vrednovanje razvoja heretičkog pokreta i protureformacije u Istri i Dalmaciji. *F. Salinbeni* referira o izvorima i studijama o crkvenoj povijesti Istre u 16. st., ukazujući u nizu primjera na aspekte talijanske kulturne i vjerske povijesti i reformatorske ideje kroz cjelokupni društveni kompleks u različitim njegovim komponentama. Tako se u širokoj i bogatoj panorami prezentiranih područja historiografskom egzegezom dadu razlikovati različiti aspekti studirane problematike, metodološke implikacije i perspektive multidisciplinarnih istraživanja (etnologija, lingvistika, ekonomija, politika, vjerska povijest i druga, manje analizirana područja).

Uz postojeće analize komponenti talijanskog humanizma u domaćoj tradiciji, izradene monografske studije o ličnostima i pojavama, kretanjima i pokretima (B. Ziliotti, S. Cella i dr.) odnosno o doprinosu Istre talijanskom (posebice venecijanskom) humanizmu, S. Cella razmatra doprinos Istre padovanskom humanizmu. Na osnovi istraživanja dokumenata o humanističkim školama u Kopru, Piranu, Puli te o boravku Istrana u Veneciji, Padovi i drugim gradovima Italijè, autor ističe i niže primjere naših humanista – liječnika, pravnika, teologa, pisaca, gramatičara, filozofa, historičara, komentatora i dr. (S. de'Pellegriani, P.P. Vergerije, D. di Montona, Damiano iz Pule, Ludovik i G.B. Goineo iz Pirana, Cristoforo Verci iz Kopra, Ottonello de'Belli, Andrea Divo i Sartorio Sartorio, također iz Kopra i dr.).

Posebnu tematsku cjelinu čine prilozi s područja likovne umjetnosti Istre (i Dalmacije). Ilustrativno bogatim prilogom (29 posebnih ilustracija slika, oltarskih pala, crkava i kapela, djela iz kodeksa, različitih provenijencija, muzeja, privatnih kolekcija, samostana) koji prati saopćenja autora o slikarstvu i arhitekturi, tumačenja o autorima i školama, majstorima i djelima, vezama i motivima djela (radovi *K. Prijatelj*, *T. Pignatija* i *D. Paliaga*) dopunjen je panorama jednog razdoblja i jednog područja intenzivnog kulturnog djelovanja i širega značenja unutar europskoga kulturno-društvenoga kompleksa (tu valja dodati i sepcijaliziranu studiju o istarskoj toponomastici autora M. Doria o pitanjima lingvističkih i dijalektoloških varijeteta).

Ljerk Schiffler

Slobodan Žunjić

ARISTOTEL I HENOLOGIJA.

PROBLEM JEDNOG U ARISTOTELOVOJ METAFIZICI,

Izdavač: Prosveta, Beograd, 1988, 452 str.

U Žunjićevu analiziranju henološke problematike u Aristotelovoj metafizici mogu se razabrati dva osnovna aspekta koji uvelike određuju njegov pristup: to je s jedne strane specijalističko i imanentno-interpretacijsko iščitavanje osnovnih henoloških mjesta u *Metafizici*, a s druge njegovo isticanje činjenice da *jedno*, kao jedan od »najstarijih pojmova zapadnoevropske filozofije« (9) predstavlja i »uvek prisutni stožer filozofskog mišljenja« (11), kojemu danas, kada on sve više gubi na aktualnosti, treba posvetiti posebnu pažnju. Stoga autor i uzima za motto ove knjige Aristotelovu postavku οὐδέ γὰρ ἐνδέχεται νοεῖν μὴ οὐοῦντα ἔν (Metaph. Γ 4. 1006b10), jer ako se ne može misliti a da se ne misli jedno, onda to isto vrijedi i za filozofiju; a istraživanje pojma jednog omogućuje Aristotelu postuliranje jedinstva prve filozofije te njezine samosvojnosti. Knjiga svršava analizom upravo toga problema (»2.4.0. Jedinstvo stvarnosti i jedinstvo filozofije«). Put kojim se do toga dolazi višestruko je posredovan. Žunjić najprije analizira predsokratovska razumijevanja problematike jednog (19-89), zatim Platonovo (89-167) i Speusipovo (167-207) razumijevanje, da bi tek drugu polovicu knjige (207-405) u cijelosti posvetio Aristotelovoj henologiji.

S predsokratovcima jedno ulazi među središnje pojmove filozofije mijenjajući ujedno i svoj morfološki status – pojavljuje se, naime, kao imenica, τὸ ἐν. Analizirajući problematiku jednog u predsokratovaca, Žunjić dolazi do zaključka da su oni »formirali misaonu situaciju u kojoj je tek bila moguća *sistematska analiza* ovog temeljnog pojma grčke filozofije« (86). Prije svega, predsokratovci egzemplifikacijom različitih tipova jednosti pokazuju višeznačnost jednog – Milećani razumiju jedno kao jednost porijekla iz vode, zraka ili apeirona; Ksenofan teologizira jedno; za Heraklita jedno je iznad i u osnovi opreka; pitagorejci poimlju jedno u brojnom smislu jedinice; u Parmenidovoj poemi Aristotel »retrospektivno otkriva zgrušana« (47) tri momenta: jednost po pojmu, jednost u smislu neprekidnosti i jednost u smislu nedjeljivosti; Zenon pokazuje aporetičnost jednog i mnoštva; »Empedokle i Anaksagora *jedno u smislu mešavine i celine*, a Demokrit je dao prvi nagoveštaj svesti o ovoj *višeznačnosti*« (87). Budući da je naznačivanje višeznačnosti problema prvi i jedan od najvažnijih momenata Aristotelova filozofijskog istraživanja, nesumnjivo je da njegovo obraćanje predsokratovcima nije samo historijske, nego i problemske naravi. Nadalje, predsokratovci formuliraju i opreku koja neprestano određuje grčku filozofiju, naime opreku jednog i mnoštva a, osim toga, povezujući problem jednog s problemom načela i uzroka, oni Aristotelu zadaju i »najteži problem njegove filozofije: *jedinstvo stvarnosti*« (87).